

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

О.Т.ЮЛДАШЕВ

**СУҒУРТА ИШИ
КАФЕДРАСИ**

СУҒУРТА ИШИ

Тошкент-2014

4-МАВЗУ: СУҒУРТАДА ТАРИФ СИЁСАТИ

РЕЖА

1

- СУҒУРТА ТАРИФИ ТУШУНЧАСИ

2

- СУҒУРТА ТАРИФ СТАВКАСИНИНГ
ТУЗИЛИШИ ВА ТАРКИБИ

4.1. СУҒУРТА ТАРИФИ ТУШУНЧАСИ

Рисклар юз бериши оқибатида кўрилиши эҳтимол бўлган зарарларни қоплашда суғурта тизими барқарорлигини таъминлашнинг аҳамияти ортмоқда. Шунга кўра, рисклар трансферида тарифларни оптимал даражада белгилаш суғурта тизими барқарорлигини таъминлашнинг муҳим омили сифатида қаралмоқда.

Рисклар трансферида тарифларни белгилаш қатор услубиятларга, хусусан, эҳтимоллик назариясига биноан суғуртачиларда шакллантирилган маълумотлар базасига асослангандир.

• Хусусан, тарифларни белгилашда ҳар бир шартнома бўйича қуйидаги:

- 1 • суғурта ҳодисаси юз бериши эҳтимоли;
- 2 • суғурта мукофотининг ўртача катталиги;
- 3 • тўланиши эҳтимол бўлган суғурта қопламасининг ўртача суммаси каби омиллар эътиборга олинади.

Шуни таъкидлаш керакки, тарифларни белгилашда унга таъсир етувчи қатор омиллар қатъий эътиборга олинган услубиятнинг самараси кутилган даражада бўлиши мумкин. Хусусан, бундай услубият:

суғурта объектларини таснифлаш (гуруҳлаш);

ҳар бир гуруҳнинг ўзига хос томонларини аниқлаштириш;

ўзига хос хусусиятларни сон жиҳатдан баҳолаш услубиятини ишлаб чиқиш;

ҳар бир гуруҳ объектларининг умумий томонларини акс эттирган маълумотлар базасини шакллантириш;

тарифларини ҳисоблашнинг дастурий таъминотини йўлга қўйиш каби бир қатор саъй-ҳаракатларни амалга оширишни талаб этади.

Суғурта фаолиятида зарарлилик кўрсаткичилари ўзгариши суғуртачининг суғурталанувчилардан ундирган мукофотлари суммаси жамлаши ва уларни инвестициялар бозорида жойлаштириши жараёнидаги воситачи сифатидаги роли билан ҳам изоҳланади.

Инвестицион фаолиятдан олинган фойда суммаси суғурта компаниясининг тариф сиёсатига таъсир етувчи муҳим омил саналади.

Хусусан, бундай фаолият, бир томондан, маблағлар тақчиллигида рақобатга мос бўлган тариф сиёсатини юритиш учун айнан инвестициялар бозорида қулай конъюнктуранинг юзага келиши ҳисобига захирани талаб даражасида шакллантириш имкониятини юзага келтирса,

бошқа томондан, айнан шундай фаолиятдан олинган даромад ҳисобига техник натижаларни тенглаштириш учун суғурта фондидан жалб этиладиган маблағлар етарли даражада бўлишини таъминловчи омил сифатида қаралаётганлигини ҳам қайд этиб ўтиш лозимдир.

Ҳар қандай суғурта тури бўйича тарифлар ҳисоб-китоби (актуар ҳисоб-китоблар)да аниқ суғурта объектининг қиймати ҳисоблаб чиқилади. Умуман актуар ҳисоб-китоблар ёрдамида суғурта хизматини ҳамда суғуртачи томонидан суғурталанувчига кўрсатиладиган хизматининг қанча туриши аниқланади.

Суғуртани амалга ошириш харажатларини ҳисоблаш «**актуар калкуляция**» (астуарй) деб аталади. Унинг ёрдамида шартнома бўйича суғурта мукофотлари ҳамда суғуртачининг иш юритиш харажатлари суммаси, яъни мазкур хизмат таннархи ҳисоблаб чиқилади. Суғурта фаолиятида актуар ҳисоб-китобларнинг ўзига хос томонлари ҳам мавжуд ва улар қуйидаги ҳолатларда намоён бўлади:

1

- баҳоланаётган риск доимо эҳтимоллик характериға еға бўлиши;

2

- айрим йилларда умумий қонуниятға зид туркум тасодифий ҳодисалар юз бериши, уларнинг таъсири, ўз навбатида, суғурта ташкилотидан талаб этиладиган суғурта қопламаси тўлови суммасининг сезиларли ўзгаришини тақозо етиши;

3

- суғуртачи томонидан кўрсатилаётган хизмат таннархи суғурта муносабатлари йиғиндисидан келтирилиб чиқарилиши;

4

- суғуртачи ихтиёрида бўладиган махсус захирани ажратиш, унинг оптимал ҳажмини аниқлаш талаб этилиши;

5

- суғурта шартномалари кўрсаткичларини (инглизча «сторно») башорат қилиш ҳамда улар бўйича эксперт баҳоси талаб этилиши;

6

- қарз (ссуда) фоизлари меъёрларини ва аниқ вақт оралиғида уларнинг ўзгариш анъаналарини тадқиқ этиш тақозо этилиши;

7

- суғурта ҳодисаси билан боғлиқ ҳолда тўлиқ ёки қисман зарарлар юзага келиши ҳамда улар катталигининг кенглик ва вақтда тақсимланишига махсус жадваллар ёрдамида ўзгартиришлар киритиш талаби намоён бўлиши;

8

- эквивалентлик тамойилига амал қилиш, яъни суғурта мукофотлари ва суғурта ташкилоти томонидан тариф даврида кўрсатилаётган суғурта таъминоти ўртасида ўзаро тенглик ўрнатилиши тақозо этилиши;

9

- умумий суғурта доирасида рискларни аниқлаштириш ва уларни гуруҳлаш талаб этилиши кабилар.

Суғурта тўловлари ҳажмининг ҳисоб-китоблари айнан бир мамлакат, алоҳида бир ҳудуднинг ўзига хос томонларини инобатга олган ҳолда, шунингдек риск юз бериши эҳтимолининг вақт ва кенгликдаги хилма-хиллиги асосида аниқланади.

Масалан, суғурталанган объектлар сони 100 та, ҳар бир объект бўйича суғурта суммаси 2 млн. сўм бўлса, риск эҳтимоли 2 фоиз даражасида ($0,02 \times 100 \times 2$ млн. сўм) ҳамда зарар суғурта суммасига тенг ёки ундан катта бўлганида, мазкур умумий суғурта доирасидаги бу суғурта тури бўйича йиллик суғурта қопламаси, яъни нетто-ставка айнан 4 млн. сўмни ташкил этади.

Аниқланган суғурта қопламасини суғурталанган объектлар сонига бўлсак, умумий суғурта захирасига ҳар бир суғурталанувчи томонидан тўланиши керак бўлган суғурта мукофоти 40 минг сўм ($0,02 \times 2$ млн. сўм) эканлиги аниқланади. Ҳар бир суғурталанувчи айнан шунча суғурта мукофотини тўлаши керак.

Тариф ставкаси ёрдамида ҳар бир суғурталанувчи томонидан суғурта шартномаси бўйича тўлаши керак бўлган суғурта мукофоти аниқланади. Бунинг учун шартномада қайд этилган суғурта суммаси тариф ставкасига кўпайтирилади. Масалан, тариф ставкаси ҳар 100 сўмдан 2 сўм даражасида белгиланган бўлса, шартнома бўйича суғурта суммаси 5 млн. сўмга тенг бўлганда, суғурта мукофотининг миқдори қуйидагича аниқланади:

$$(2 \text{ сўм} \times 5 \text{ млн. сўм}) : 100 \text{ сўм} = 100\,000 \text{ сўм.}$$

Суғурта тарифининг риск юз бериши эҳтимолига нисбатан юқори даражада кўрсатилиши

бир томондан, миждоз билан суғурта шартномаси тузилмай қолишига сабаб бўлса,

иккинчи томондан, суғуртачининг суғурта бозоридаги рақобатбардошлигига ҳам салбий таъсир етади.

Ва, аксинча, тариф ставкасининг паст даражада белгиланиши суғуртачи маблағларининг тақчиллигини келтириб чиқариши оқибатида, суғурталанувчи кўрган зарарнинг суғурта қопламаси амалга оширилмай қолинишига олиб келиши мумкин, аммо, бундай ҳолат амалиётда деярли учрамайди.

4.2. СУҒУРТА ТАРИФ СТАВКАСИНИНГ ТУЗИЛИШИ ВА ТАРКИБИ

Ҳар қандай суғурта тури бўйича тариф ставкаси брутто-ставка сифатида қаралади ва у икки қисмдан: **нетто-ставка** (суғурта қопламаси тўловлари учун захира суммаси) ва **суғуртачининг фаолият юритиш харажатларидан** (одатда у «юк» деб аталади) иборат бўлади. Брутто-ставкада бу иккала қисмнинг нисбати, уларнинг моҳиятидан келиб чиқиб, турлича фоизларда белгиланиши мумкин. Нетто-ставка брутто-ставканинг асосини ташкил этади ва унинг ҳиссасига, суғурта турига қараб, 60-95 фоизгача улуш тўғри келиши мумкин. «Юк» ҳисобига еса, шунга мос равишда одатда 5-40 фоиз улуш белгиланади.

Брутто - ставка - суғурта қопламасини (суғурта суммасыни) тўлашга мўлжалланган нетто-ставка ва иш юритиш харажатларини қоплашга мўлжалланган нетто-ставкага юклама суммаларини ўз ичига олган суғурта мукофотларининг тариф ставкасини билдиради. Кўпгина адабиётларда ушбу ибора суғурта тарифи маъносида ҳам ишлатилади.

Нетто-ставка- брутто-ставканинг асосий таркибий қисми. Нетто-ставка суғурта қопламасини тўлашга мўлжалланган пул маблағлари ресурслари бўлиб, у брутто-ставканинг 90 фоизигача миқдорини ташкил этади.

Суғурта шартномаси бўйича қанча суғурта тури суғурталанаётган бўлса, нетто-ставка ҳам шунча қисмдан иборат бўлади. Масалан, ҳаётни аралаш суғурталаш бўйича нетто-ставка белгиланган давргача яшаганлиги учун, ўлим ҳолати юз берганлиги учун, меҳнат фаолиятини йўқотиш ҳолати учун каби нетто-ставкалардан ташкил топади.

«Юк»да суғурта ишини олиб бориш харажатлари акс этади. У қуйидаги қисмларни ўз ичига олади:

маъмурий-хўжалик харажатлари (унинг асосини ташкилот штатидаги ходимларга тўланадиган маошлар суммаси ташкил этади);

суғурта полисларини жойлаштирганлиги учун ҳақлар;

суғурта агентлари, менежерлар учун ҳақлар.

Умумий суғурта қилиш тармоғи класслари бўйича «юк» суғурта ишини юритиш харажатларидан ташқари огоҳлантириш захирасига ажратмалар қилиш ва режалантирилган фойда суммаларини ҳам ўзида акс эттиради.

Брутто-ставкани ҳисоблашда, дастлаб нетто-ставка аниқлаб олинади, сўнгра унга «юк» (одатда брутто-ставкага нисбатан фоизларда) қўшиб ҳисобланади. Брутто-ставка қўйидагича аниқланади:

$$МС = \frac{НС}{100 - Ю(\%)}$$

Бу ерда, МС - брутто-ставка;

НС - нетто-ставка;

Ю(%) - юк (фоизларда ифодаланади).

Мажбурий суғурта турлари бўйича тарифлар меъёрий ҳужжатлар билан ўрнатилса, ихтиёрий суғуртада эса, суғуртачи томонидан мустақил равишда аниқланади.

Суғурта ташкилоти мукофот ундирилиши ҳисобига суғурта ҳодисаси юз бериши оқибатида суғурталанувчи кўрган зарарни қоплаш учун етарли миқдордаги суммани жамлаб олиши муҳимдир.

Масалан, ҳар йили суғуртага қабул қилинган 1000 хонадондан 6 таси бутунлай ёниб кетиши ҳодисаси рўй беради деб фараз қилсак, ҳар бир хонадоннинг баҳоси 1 млн. сўм бўлса, бу ҳолатда суғуртачи (1 млн. х 6) 6 млн. сўм миқдоридаги пул фондига ега бўлиши талаб этилади. Бу суғурта қопламаси суммасини суғурталанган объектлар сонига бўлиш орқали ҳар бир суғурталанувчига тўғри келадиган ($6 \text{ млн. сўм} : 1000 = 6 \text{ минг сўм}$) суғурта мукофоти аниқланади. Айнан шу сумма аниқ бир суғурта объекти учун ҳисоблаб чиқилган **нетто-ставкадир.**

Нетто-ставка икки қисмдан - суғурта суммасининг зарарлилик кўрсаткичи ва риск «юки»дан шакллантирилади. Суғурта суммасининг зарарлилик кўрсаткичи - енг катта еҳтимолликка кўра, суғурталанган объектлар суммасининг тўланган суғурта қопламаси суммаси нисбатидан келиб чиқади.

Масалан, бир автомобилнинг нархи 10 млн. сўм, уни таъмирлаш 3 млн. сўм, йўл ҳалокати ҳодисаси доимийлиги коэффициенти (ДАН маълумотига кўра) 0,2 бўлса, суғурта суммасининг зарарлилик кўрсаткичи ($ССЗК = 3 \text{ млн. сўм} : 10 \text{ млн.} \times 0,2 \times 100 = 6 \text{ сўм ёки } 6 \%$) 6 фоизни ташкил этади.

Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган суғурта ташкилотлари томонидан нетто-ставкани ҳисоблаш амалиётда бирмунча мураккаброқдир. Негаки, суғурталанган объектнинг (бир қисми ёки батамом) зарар кўрганлиги даражаси, суғурта ҳодисалари (ёнғин, сув тошқини ва бошқа) сонининг йиллар бўйича тафовути, шунингдек, бошқа қатор далилларни эҳтимолликка асосланиб, башорат қилиш ва ҳисобга олиш керак бўлади.

Мол-мулк (бино, уй хайвонлари, қишлоқ хўжалиги екинлари)нинг турли суғурта ҳодисалари (ёнғин, касалликлар, совуқ ва шу кабилар) юз бериши оқибатида, зарар кўриши ёки ҳалокатга учраши эҳтимоли турличадир.

Шундан келиб чиқиб, объектларнинг шартномада қайд этилиши назарда тутилаётган суғурта ҳодисаларидан суғурталаш бўйича тариф ставкалари ҳам турлича белгиланиши мумкин.

Эътиборингиз учун раҳмат!!!

